

Jelena V. Šajinović Novaković*

Filološki fakultet

Banja Luka

811.163.4'36

811.111'36

<https://doi.org/10.18485/analiff.2019.31.1.14>

Originalni naučni rad

Primljen: 12.02.2019

Prihvaćen: 18.04.2019

KOMUNIKATIVNA FUNKCIJA ZAPOVJEDNO-ODRIČNIH REČENICA U ENGLESKIM I SRPSKIM POSLOVICAMA

Pored sintaksičkih karakteristika, zapovjedno-odrične rečenice imaju i svoje komunikativne karakteristike koje se ispoljavaju prilikom komunikacije u kojoj ljudi „vrše određene socijalne radnje koje nazivamo govornim činovima (Mrazović, Vukadinović 1990: 598““) kao što su molba, savjet, pitanje, upozorenje, obećanje, zahvaljivanje i mnoge druge radnje. U sintaksičkoj semantici ova pojava vezuje se za kategoriju apelativnosti i govornikovu želju i volju da sagovornik nešto uradi ili ne uradi, a u teoriji govornih činova za pojam direktivnosti (Piper 2005). Cilj ovog rada je da se ispita komunikativna funkcija zapovjedno-odričnih rečenica na korpusu poslovice u engleskom i srpskom jeziku, te stepen ilokutivnog napona koje nose. Pored toga, u radu će biti riječi o načinima negiranja u ovoj vrsti rečenice kao i o tome da li i u kojoj mjeri način negiranja utiče na komunikativnu funkciju iskaza. Najveći broj primjera zapovjedno-odričnih rečenica kod kojih je imperativni oblik glagola u predikatu negiran pomoću *do not* (a takvih je 32 primjera od ukupnih 40) ili pomoću negativnog priloga *never* (11 primjera od ukupnih 17) u engleskom jeziku ima slabiji ilokutivni napon i uglavnom izražava savjet. Zapovjedno-odrične rečenice u kojima je negacija izvršena negativnom zamjenicom *nothing* i determinatorom *no* imaju komunikativnu funkciju izražavanja preporuke. S druge strane, u srpskom jeziku, zapovjedno-odrične rečenice kod kojih je imperativni oblik glagola u predikatu negiran pomoću partikule *ne* gotovo u 1/2 analiziranih primjera imaju slabiji ilokutivni napon i funkciju davanja savjeta (u 38 primjera od ukupnih 85), a u 1/3 primjera nešto jači napon i funkciju davanja upozorenja (u 27 primjera od ukupnih 85). Gotovo svi primjeri rečenica upućenih trećem licu jednine u konstrukciji *neka+prezent* izražavaju upozorenje.

Ključne riječi: zapovjedno-odrična rečenica, govorni činovi, ilokutivni napon, engleski jezik, srpski jezik.

* jelena.sajinovic-novakovic@flf.unibl.org

Uvod

Jedan tip odričnih rečenica čine „zapovedno-odrične rečenice“ (Piper 2005: 969) koje dijele neke osobine i sa zapovjednom i sa odričnom rečenicom. Formalno gledajući, sastoje se od negacije i imperativnog oblika glagola u predikatu.

Negacija se u ovoj vrsti rečenice može realizovati ili uobičajenim negiranjem imperativnog oblika glagola u predikatu ili upotrebom nekih drugih negativnih riječi. Uobičajena pravila negiranja u rečenicama sa imperativom navode Thomson i Martinet (1986:245) koji kažu da: prvo lice imperativa u engleskom jeziku negira dodavanjem *do not* ispred glagola, što podsjeća na oblik indikativa, a drugo lice dodavanjem *not* prije infinitiva u konstrukciji *let us not*. Osim pomenutog, rečenice sa imperativom mogu da se negiraju i upotrebom negativnog priloga *never*, determinatora *no* i negativne zamjenice *nothing* (Biber, Johansson i dr. 2007: 168) kao i postverbalnom negacijom, odnosno dodavanjem rječice *not* iza glagola.

U srpskom jeziku, odrični oblik imperativa imperfektivnih glagola se pravi pomoću partikule *ne* ispred glagola ili upotrebom defektnog glagola *nemoj* sa glagolskim dopunama u infinitivu ili u konstrukciji *da+prezent* (Mrazović, Vukadinović 1990: 130). Prema istim autorima, perfektivni glagoli rjeđe grade odrični oblik imperativa uz pomoć odrične partikule *ne*. Osim pomenutih načina negiranja, negacija se u srpskom jeziku još može realizovati i pomoću konstrukcija sa rječicama *ne*, *ni*, *niti*, veznikom *ni*, odričnim zamjenicama, zamjениčkim pridjevima i prilozima kao na primjer *niko*, *nikakav*, *nikad* i sl. „Pri normalnim okolnostima saopštavanja nije uobičajeno da se oblik imperativa upotrebljava za iznošenje podsticaja odsutnom licu; otuda ovaj oblik i nema posebnu formu trećeg lica. Kad postoji potreba da se odsutnom licu iznese nekakav imperativni stav, upotrebljava se konstrukcija *neka+ prezent* „ (Tanasić 2005: 455-456).

Stoga se, uglavnom, imperativni oblik glagola koristi pri obraćanju govornog lica nekom drugom prisutnom licu i pokazuje njegovu namjeru prema radnji koja tek treba da se izvrši. „Namera govornika (ilokutivna komponenta) nije odraz stvarnost, ona je usmerena ka tome da se ta stvarnost na neki način izmeni“ (Mrazović, Vukadinović 1990: 599), te tako postaje neka vrsta podsticaja sagovornika na izvršenje neke radnje. Na osnovu namjere govornika, Mrazović i Vukadinović (1990: 600) klasifikuju govorne činove u dvije veće skupine i to u: govorne činove koji su upućeni sagovorniku i govorne činove koji se tiču govornika. Većina govornih

činova koji se ostvaruju zapovjedno-odričnim rečenicama pripada prvoj grupi uz izuzetak želja koje mogu da se tiču i samog govornika.

U zavisnosti od prirode podsticanja, iskazi mogu imati jači ili slabiji ilokutivni napon. "Jačim stepenom ilokutivnog napona odlikuju se iskazi sa funkcijom naredbe, zahteva, upozorenja, zabrane, pretnje (Popović 2005: 1020), a slabijim ilokutivnim naponom iskazi sa funkcijom davanja savjeta, preporuke ili molbe da se neka radnja izvrši," sve u zavisnosti od situacije i namere govornika" (Mrazović, Vukadinović 1990: 454).

„Kao što u imperativnim konstrukcijama uopšte stepen kategoričnosti može biti veći ili manji, tako i u rečenicama koje imaju zapovedno-odrični oblik postoje značenja kategoričnije iskazane direktivnosti i manje kategorične direktivnosti, sve do iskazivanja molbe" (Piper 2005: 969-970). Stoga bi pogrešno bilo poistovjetiti zapovjedno-odrične rečenice sa govornim činom zapovijesti i prohibicije jer se njima može izraziti niz govornih činova sa manje obavezujućom namjerom i slabijim ilokutivnim naponom.

Metode

U radu se analiziraju zapovjedno-odrične rečenice kod kojih je negacija izvršena na neki od načina o kojima je već bilo riječi u uvodu ovog rada. Analizom je obuhvaćena 101 poslovice u srpskom i 61 u engleskom jeziku. Ovakav omjer rezultat je činjenice da u jeziku srpskih poslovice ima gotovo dvostruko veći broj primjera zapovjedno-odričnih rečenica. Prilikom analize, prvo je izvršena klasifikacija po osnovu tipa negacije, zatim je analiziran stepen ilokutivnog napona i funkcija iskaza te se pokušala utvrditi moguća veza između njih. Broj u zagradi pokazuje broj primjera za svaku pojedinačanu vrstu negacije ili komunikativne funkcije ostvarene ovim tipom rečenica.

Rezultati

Gotovo svi analizirani glagoli u imperativu u korpusu engleskog jezika su imperfektivni po značenju, izuzev glagola *say*. U najvećem broju primjera (40) negacija se u ovoj vrsti rečenica vrši pomoću *do not*, u 17 primjera pomoću negativnog priloga *never* (*Never lie to your lawyer*), u 2 primjera postverbalnom negacijom (*Judge not, that ye be not judged*) u 1 primjeru pomoću determinatora *no* (*Call no man happy till he is dead*) i u 1 primjeru negativnom zamjenicom *nothing* (*Say something nice, or say nothing at all*).

S druge strane, u srpskom jeziku zapovjedno-odrična rečenica se negira pomoću partikule *ne* u najvećem broju primjera (85) i kod perfektivnih (*Ne daj mi Bože ni na putu sresti*) i kod imperfektivnih glagola (*Ne kudi konja kojeg nisi jahao*). Negacija pomoću defektnog glagola *nemoj* registrovana je u 9 primjera i to isključivo kod imperfektivnih glagola (*Ako mi ne možeš pomoći, nemoj mi odmagati*), pomoću rječice *ni* u 3 primjera (*Ni mudru teci, ni ludu ostavi*), pomoću veznika *nit* u 2 primjera (*Nit kupuj s proljeć kobile, nit ljubi na sajmu djevojke*) i pomoću priloga *nikada* u svega 2 primjera (*Nikada se ne požali onom ko ne pati kao ti*).

Zapovjedno-odrične rečenice u engleskom jeziku uglavnom realizuju govorne činove slabijeg ilokutivnog napona tipa savjet (44) i preporuka (4) i nešto jačeg napona kao što je upozorenje (12). Govorni činovi najjačeg ilokutivnog napona, kao što je prohibitiv (zabrana), nisu karakteristični za poslovice i registrovani su u svega 1 primjeru i to kada je negacija izvršena postverbalno i odnosi se na treću osobu. Ovakvim tipom negacije prema Van der Auwera i Leune (2005) postiže se eksplicitna komanda da se neka radnja ne vrši. Jedina moguća parafraza rečenice sa ovako negiranim imperativom može se izvesti pomoću izraza *neka niko* (let not anyone):

Speak not of my debts unless you mean to pay them.

Let not anyone speak of my debts unless he means to pay them.

Govornim činom savjeta „govornik želi da podstakne sagovornika na akciju koja je za sagovornika povoljna (Mrazović, Vukadinović 1990: 620)“. Komunikativnu funkciju izražavanja savjeta u najvećem broju primjera imaju one zapovjedno-odrične rečenice kod kojih je imperativni oblik glagola u predikatu negiran pomoću *do not* (što je slučaj u 32 rečenice od ukupno 40 negiranih na ovaj način), ali i one rečenice u kojima je negacija ostvarena negativnim prilogom *never* (što se dešava u 11 rečenica od ukupno 17 negiranih na ovaj način). U velikom broju rečenica ovog tipa, imperativ se može zamijeniti modalnim glagolom *should*:

Don't let the grass grown under your feet.

You should not let the grass grown under your feet.

U manjem broju analiziranih primjera (12), zapovjedno-odrična rečenica negirana pomoću *do not* i *never* izražava upozorenje, odnosno „skreće pažnju na nepoželjne posledice sagovornikovog ponašanja ili na

neku opasnost po njega (Mrazović, Vukadinović 1990: 618). Pri tom, moguće negativne posljedice na koje govornik upozorava ne moraju nastati djelovanjem govornika, već bi se mogle javiti kao rezultat sagovornikovog nesmotrenog ponašanja, pri čemu ovakve rečenice imaju nešto jači ilokutivni napon:

Don't throw the baby out with with the bathwater.

Najrjeđe se zapovjedno-odričnim rečenicama izražava govorni čin preporuke (4) i to u slučajevima kada je negacija izvršena negativnom zamjenicom *nothing* i determinatorom *no*. Od savjeta, koji ima „usmjernički karakter“ (Mrazović, Vukadinović 641), preporuka se razlikuje po tome što se može parafrazirati pomoću fraze *bolje bi ti bilo*:

Say something nice, or say nothing at all.

It would be better to say nothing than not to say something nice.

Pošto se direktivi kako to navodi Palmer (2001:71) osim imperativom mogu izraziti i modalnim glagolom *must*, logično bi bilo pomisliti da je modalni glagol *must* (morati) adekvatna zamjena imperativu. Međutim, do zamjene modalnim glagolom *must* dolazi samo u sljedećem analiziranom primjeru: *Never wear a brown hat in Friesland*, koji bi se mogao parafrazirati pomoću deontičkog *must* kojim se izražava neophodnost: *When a man is in a new place, country or situation he must adapt himself to new customs.*

U poređenju sa rezultatima analize na engleskom jeziku, govorni činovi koji se izražavaju zapovjedno-odričnim rečenicama u srpskom jeziku su raznovrsniji. Pored savjeta (46 primjera) i upozorenja (30 primjera), koji imaju primat, dolazi i do ostvarenja nekih drugih govornih činova kao što su želja (11), zabrana (4), zahtjev u užem smislu (3), prekorijevanje (3), preporuka (2) i naređenje (1), molba (1), mada u neuporedivo manjem broju primjera.

„Kod govornih činova zahteva postoji gradacija izricanja zahteva prema njihovom intenzitetu pa se mogu razlikovati zahtev u užem smislu, molba i naređenje (Mrazović, Vukadinović 1990: 612). Za razliku od molbe, kojom sagovornik na učtiv način traži izvršenje neke radnje u korist govornika: *Ne bud' po zapovijesti*, kod zahtjeva u užem smislu govornik na manje učtiv način traži da sagovornik učini nešto što će govorniku ići u prilog: *Ne gledaj me ko sam bio, već ko sam sad.*

Govorni čin prekorijevanja spada u govorne činove srednjeg napona kojim govornik izražava svoje neslaganje sa onim što sagovornik radi ili je već uradio. Cilj prekorijevanja je da se sagovornik natjera da preispita svoje djelovanje kako u budućnosti ne bi ponovio neku sličnu nepoželjnu radnju: *Nemoj tražiti dlaku u jajetu.*

Zapovjedno-odrična rečenica može da izrazi i želju govornog lica da se ostvari ono što čini sadržaj iskaza. U srpskim narodnim poslovicama vezuje se za višu silu na koju se apeluje da ostvari izrečenu želju. S obzirom na to da je često upućena Bogu, sadrži elemente molbe da se neka želja ostvari. Ilokutivni napon ovako upotrebljenog imperativa nije jak, a ostvarenje želje se može odnositi na bilo koga uopšteno: *Ne daj Bože s poganima prijateljevati*, na nekog određenog: *Ne upiši mu Bože u grijeh* ili na samog govornika: *Ne daj mi Bože što mi majka misli, daj mi bože što mi žena misli.*

Najjači stepen ilokutivnog napona nose zapovjedno-odrične rečenice čija je funkcija izražavanje zabrane (4) kojom se traži sprečavanje nekog djelovanja kao u primjeru: *Ne dajte mu na plot.* Poređenja radi, u engleskom jeziku samo jedna rečenica ima ovu funkciju.

Najčešći oblik imperativa u analiziranom korpusu srpskog jezika stoji u jednini i to u drugom lice jednine, a svega jedan primjer u drugom licu množine. Pet primjera javlja se u konstrukciji *neka + prezent*, od kojih četiri primjera imaju komunikativnu funkciju upozorenja, a jedna preporuke.

Zapovjedno-odrične rečenice u kojima je negacija ostvarena pomoću partikule *ne* (takvih je 85 ukupno) izražavaju savjet (38), ali i upozorenje (27). U svim analiziranim primjerima u kojima je imperativ negiran defektnim glagolom *nemoj*, glagolska dopuna stoji u infinitivu. Ovaj tip negacije imperativnog oblika glagola u predikatu zapovjedno-odričnim rečenicama daje komunikativnu funkciju izražavanja savjeta, ali i upozorenja.

Rečenice u kojima je negacija izvršena pomoću veznika *niti* i negativnim prilogom *nikad* takođe imaju slabiji ilokutivni napon i izražavaju savjet. Rečenice sa negativnim prilogom *nikad* zahtijevaju negiranje i predikata, pa tu na snazi imamo višestruku negaciju koja se javlja samo u srpskom jeziku.

Rečenice u kojima je negacija izvršena pomoću rječce *ni*, uglavnom imaju slabiji ilokutivni napon i izražavaju savjet i želju, dok 1/4 primjera ima nešto jači ilokutivni napon i izražava upozorenje.

Zaključak

Zapovjedno-odrična rečenica u engleskom jeziku negira se uglavnom pomoću *do not*. Ovakav tip negacije javlja se u 40 analiziranih primjera od ukupnih 61. Negacija negativnim prilogom *never* registrovana je u 17 primjera, dok u ostalim primjerima negaciju vrše negativne riječi kao što su determinatori i zamjenice. Zapovjedno-odrična rečenica u srpskom jeziku se uglavnom negira partikulom *ne* (u 85 primjera od ukupnih 101), znatno rjeđe defektivnim oblikom *nemoj* (u svega 9 primjera), a najrjeđe konstrukcijama sa *ni*, *niti* i *nikad*.

Generalno gledajući, ni u jednom jeziku zapovjedno-odrične rečenice ne ostvaruju govorne činove jakog ilokutivnog naboja. U engleskom jeziku, zapovjedno-odrične rečenice uglavnom izražavaju savjet, a u manjem broju primjera imaju nešto jači ilokutivni napon tipa upozorenja. Savjet se uglavnom izražava zapovjedno-odričnim rečenicama u kojima je negacija izvršena pomoću *do not* (u 32 primjera od ukupnih 40) i negativnim prilogom *never* (11 primjera od ukupnih 17). Negacija izvršena negativnom zamjenicom *nothing* i determinatorom *no* zapovjedno-odričnim rečenicama daje komunikativnu funkciju izražavanja preporuke.

U srpskom jeziku, govorni činovi koji se izražavaju zapovjedno-odričnim rečenicama pored savjeta (46) i upozorenja (30), uključuju i želju (11), zabranu (4) zahtjev u užem smislu (3), prekorijevanje (3), preporuku (2), naređenje (1), molbu (1). U oba jezika najjači stepen ilokutivnog napona ima zabrana.

Zapovjedno-odrične rečenice kod kojih je imperativni oblik glagola u predikatu negiran pomoću partikule *ne* u najvećem broju primjera imaju slabiji ilokutivni napon kao što je savjet (u 38 primjera od ukupnih 85) i nešto jači kao što je upozorenje (u 27 primjera od ukupnih 85). Gotovo svi primjeri rečenica upućenih trećem licu jednine u konstrukciji *neka+prezent* izražavaju upozorenje.

Najčešći oblik imperativa u analiziranom korpusu stoji u drugom licu jednine i to u oba jezika. U srpskom jeziku je registrovano svega pet primjera kojima se imperativom upućuje na treće lice jednine u konstrukciji *neka+prezent*, od kojih četiri rečenice imaju komunikativnu funkciju upozorenja, a jedna preporuke.

LITERATURA

- Biber, D. S., Johansson S., Leech, G., Conrad, S., i Finegan, E. (2007). *Longman Grammar of English Spoken and Written Language*. Pearson Education.
- Mrazović, P. i Z. Vukadinović (1990). *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića —Novi Sad: Dobra vest.
- Palmer, F. R. (2001). *Mood and Modality*, 2nd edn. Cambridge University Press.
- Piper, P. (2005). Semantičke kategorije u prostoј rečenici: sintaksička semantika, u *Sintaksi savremenog srpskog jezika, prosta rečenica* M.Ivić (redak.), Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, str. 575-978.
- Popović, Lj. (2005). Komunikativne funkcije proste rečenice, u *Sintaksi savremenog srpskog jezika, prosta rečenica* M.Ivić (redak.), Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, str. 983-1060.
- Van der Auwera, J. and L. Lejeune (2005). The prohibitive. In: *The World Atlas of Language Structures*, M. Haspelmath (ed.), 290–289. Oxford University Press.
- Tanasić, Sreto (2005). Sintaksa glagola u *Sintaksi savremenog srpskog jezika, prosta rečenica*, M.Ivić (redak.), Beograd: Institut za srpski jezik SANU, Beogradska knjiga, Matica srpska, str. 354-568.
- Thomson A. J i A.V, Martinet (1986). *A practical English Grammar*, fourth edition, low-priced, Oxford: Oxford University Press

Izvori

- Ivanović, S.(2008). *Poslovice pravoslavnih naroda*. Podgorica: Unireks.
- Čubelić, T. (1957). *Narodne poslovice i zagonetke*. Zagreb: Moja biblioteka.
- Rožin B. N. (1963). *Narodne drame, poslovice i zagonetke*. Zagreb: Zora matica Hrvatska.
- Simpson, J. i Speake, J. (2003). *The Concise Oxford Dictionary of Proverbs*, Oxford University Press.
- Simpson, J. i Speake, J. (2008). *A Dictionary of Proverbs*, Oxford University Press.
- Stefanović K. V. (1972). *Srpske narodne poslovice*. Beograd: NOLIT.
- Šaulić, A.(1976). *Narodne poslovice*. Beograd: Reč i misao.
- Vlajinac, Z. M. (1975). *Žena u narodnim poslovicama*. Beograd: SANU.
- 680 *English proverbs, with their meanings and origins explained* dostupno preko: <https://www.phrases.org.uk/meanings/proverbs.html>. (septembar 2018)

Jelena V. Šajinović Novaković

**COMMUNICATIVE FUNCTION OF NEGATIVE IMPERATIVE
CLAUSES IN ENGLISH AND SERBIAN PROVERBS**

Summary

Apart from syntactic features, negative imperative sentences have features that are expressed in the communication process in which people „perform social activities called speech acts“ (Mrazović, Vukadinović 1990: 598) such as plea, advice, question, warning, promise, attitude and many other activities. The aim of this paper is to examine the communicative function of negative imperative clauses in English and Serbian proverbs and determine the degree of illocutionary force they carry. Moreover, the paper will deal with the ways of negating in this type of a sentence and with the possible relation between negation and the communicative function of an utterance. In English, negative imperative clauses negated with *do not* (32 examples out of 40) or negative adverb *never* (11 examples out of 17) have weaker illocutionary force and mainly express advice, whereas those negated with the negative pronoun *nothing* and determiner *no* express recommendation in all examples. In Serbian, negative imperative sentences that are negated with particle *ne* in most cases have weak illocutionary force and express advice (in 38 examples out of 85) whereas 27 examples (out of 85) have somewhat stronger illocutionary force and express warning. Almost all examples in which imperative refers to the third person singular in the construction *neka+present* express warning.

Key words: negative imperative clauses, speech acts, illocutionary force, English, Serbian.